

Vodnik pravi v Pismenosti: Besede iz dveh skup staknjene so per nas zlo redke, recimo vodotoč, trinog, stoleten, černoles. Namesto stikanja dveh rajši vsako posebej stavimo, koker: hišne vrata, rojen list, nogač namesto velikanog. Dajnko je prvi svaril pred nezmerno rabo zloženek. Za njim so svarilo ponavljali vsi slovničarji: Slovenec se varuj, da bi nemške zloženke tesnosrčno posnemal, saj jih more dovolj nadomestiti z nezloženimi besedami ali pa tako, da določilne besede razveže v pridevnike. Metelko priporoča za zloženke naslednje nadomestke: izpeljanke, n. pr. zvonar za zvonolivar; pridevniško izražanje: močnata jed, ne mokojed; opisovanje: ključ od hišnih vrat za nem. Haustorschlüssel.

Starejši slovničarji so torej zloženke le neradi gledali in se jim po sili skušali izogniti. Bali so se pač nemškega vpliva. Vendar so šli predalet, saj imamo brez dvoma tudi precej ljudskih zloženek; po njih vzorcu pač smemo delati tudi knjižne zloženke, kadar jih potrebujemo, zakaj zloženke so po besedah znamenitega slavista Vatroslava Jagića »eminentna kulturna potreba vsakega jezika, ker na kratko in jedrnatno izražajo pojme«.

Prva vrsta zloženek, ki je v ljudskem jeziku močno zastopana in še zmerom živa, so tako imenovane svojstvene zloženke; prvotno so bile pridevniki in izražajo lastnost, ki se prideva samostalniku. Vzemimo za primer ptiča, ki ima črno glavo. To je črnoglav ptič. Sestavna dela sta se zlila v enoto in stopila kot pridevnik v službo samostalnika ptič. Kot enota pomenita neko lastnost, ki jo ima bitje ali stvar. Iz takih zloženih pridevnikov so seveda vsak čas lahko nastajali samostalniki z dodajanjem pripon: trmoglav — trmoglavec, trmoglavka, trmoglavost. Iz obilice nekaj zgledov: ptič z debelo glavo je debeloglav; možakar širokih pleč je širokopleč; potok, ki naraste ob hudi uri, je hudournik; kdor ima kodraste lase, je kodrolas; kar ima tri glave, je triglavo in taka gora je Triglav; cvetica, ki cvete o veliki noči, je velikonočnica. Takih zloženek ima ljudski jezik nekaj sto. So pristno slovenske in jih nihče nima pravice preganjati.

Med preprostim ljudstvom so tudi udomačene zloženke, ki imajo v drugem delu izglagolski samostalnik. Miza, ki jo je črv, je črvjedna; priprava, pri kateri se kolo vrti, je kolovrat; mesec, v katerem listje pada ali gni, je listopad ali listognoj. Pot, po kateri vozi kolo, je kolovoz. Žival, ki je med, je medved. Priprava za rezanje slame je slamoreznica. Kraj, kjer je ograjena vinska trta, imenujemo vinograd. Nož, s katerim reže trto, je viničarju noraz. Mož, ki konje dere, je konjederec.

Glagolske zloženke imajo dva dela: določilno in osnovno besedo. Taka osnovna beseda je n. pr. seč ali sek, izpeljana iz glagola seči ali sekati. Kakšne vrste je, pove določilna beseda: drvoseč, senosek. Glagolske zloženke imajo stavčni pomen. Ker je v osnovni

besedi glagolska oblika, to je povedek, ima določilna beseda lahko pomen kateregakoli drugega stavčnega člena. Drvo seč lahko pomeni 1. da se drva sekajo, 2. tistega, ki seka, 3. kraj, kjer se sekajo, 4. čas, ko jih sekamo. Glagolskih zloženk v slovenščini sicer ni brez števila, vendar pa dovolj, da ljudstvo po njih lahko dela nove. Zatorej jih slovnica ne preganja in tudi dovoljuje delati po tem vzorcu.

Kaj torej preganjamo? Prvo pravilo je, da ne rabimo umetnih zloženk tam, kjer imamo zanje enotno besedo. Ne bomo rabili ruske izposojenke vodopad, ko pa imamo domači slap; rekli bomo parnik, ne parobrod. Drugo je, da slovenski jezik ne sestavlja več — če jih je sploh kdaj — dveh samostalnikov, če drugi ni izglagolski. Nemškega Wolfsgrube ne slovenimo z volkojama, marveč z volčjo jamo. V preteklem stoletju so na silo kovali zloženske, včas kar smešne, večinoma po nemškem vzorcu: rokopoljub, ognjegasec, milodar, rudokop, Inomost, Frankobrod itd. Prijele so se prav redke, n. pr. kolodvor, vodostaj, drevored, druge je jezik zavrgel. Toda v najnovejšem času so take zloženske zlasti v naslovih in napisih spet postale moda, ker se menda nekaterim zde silno imenitne: Kurivopromet, Bocapromet (!!!), Slovenijašport, Elektrodivigalo, Opremotehna, Celeasad, vodohram itd., itd. Naši bralci so se gotovo že spotaknili obnje in nam bodo lahko postregli še z marsikatero cvetko.

Zloženk, ki imajo v obeh delih tujko, ne sodimo po zgornjih zakonih. Dovoljene so, če jezik nima zanje ustreznega domačega izraza: avtogaraža, avtostrada, elektromehanik. Niso pa dovoljene zloženske dvoživke z domačo besedo v enem delu, zatorej ne alfažarki, fotocelica, avtopromet, ampak žarki alfa, fotografska celica, avtomobilski promet.

Kar zadeva kratice, so poglavje zase in ne spadajo sem. Vendar je treba pripomniti, da tudi one utegnejo kaziti jezik, če jih je preveč.

Toliko za prvo silo o perečem vprašanju zloženk, prav nič pa ne dvomim, da se bomo na željo naših bralcev še toliko — in tolikokrat morali vrniti k njemu.

A. Bajec

VEJICA OB SESTAVLJENIH VEZNIKIH

SP pravi: Kadar si v zloženem stavku sledita dva veznika, stavimo vejico po logični zvezi, n. pr. Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla.

V tem zgledu je med vezalno priredje Votlina je suha in (je) tudi topla vrinjen vzročni odvisnik ker je ne doseže nobena sapica. Po slovenski stavi vejice mora biti odvisnik* ločen od nadrednega stavka, torej v tem zgledu vejica loči veznika in, ker.

Drugačna je danes raba, kadar oba veznika stojita na začetku stavka. Oglejmo si naslednji zgled: In če pogledamo v človeško dušo, je stvar ista. Med obema veznikoma ni vejice, ker ju